

*Сливка Л. З.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри германських мов і перекладознавства
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ АНГЛОМОВНИХ ТЕРМІНІВ-НЕОЛОГІЗМІВ У ВІЙСЬКОВІЙ ГАЛУЗІ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню основних способів перекладу військової термінології, англомовних термінів-неологізмів та емоційно – забарвлених елементів військової лексики. Визначено труднощі перекладу багатоконпонентних термінів та скорочень. Проаналізовано особливості застосування перекладацьких трансформацій при перекладі військових текстів.

Військовий переклад є одним із видів спеціального перекладу з яскраво вираженою військовою комунікативною функцією. Крім цього військовий переклад є особливою лінгвістичною дисципліною з великими потребами щодо якості та точності перекладу, де помилки, у кращому випадку, можуть стати причиною непорозуміння під час переговорів, а, у гіршому, – можуть стати причиною серйозних матеріальних втрат або навіть коштувати комусь життя. Він потребує бездоганного володіння не лише іноземною військовою термінологією, але й відповідною українською термінологією, котра, окрім того, ще й регулярно поповнюється новими термінами – найменуваннями видів зброї, інноваціями у сфері матеріалів та спорядження, появою нових стратегій та методів ведення бою.

Визначена мета передбачає дослідження таких завдань статті: розкрити поняття “військового терміна”, окреслити стилістичні особливості перекладу військової термінології, окреслити лексико-синтаксичні особливості військової термінології, з’ясувати основні проблеми перекладу українською мовою англомовних термінів-неологізмів у військовій галузі, проаналізувати особливості перекладу текстів військової тематики.

Всі військові матеріали відрізняються насиченістю спеціальною військовою лексикою, широким використанням військової і науковотехнічної термінології, наявністю певної кількості стійких словосполучень, характерних тільки для військової галузі, великою кількістю військової номенклатури і спеціальних скорочень, умовних позначень, котрі використовуються тільки у військових матеріалах. З точки зору синтаксису – широким використанням еліптичних і клішованих конструкцій, стислою формою висловлювання. Все це пов’язано з певним навантаженням, що характеризує військову сферу спілкування: стислість, чіткість і конкретність формулювань, точність і ясність викладу, що забезпечує логічну послідовність викладу, чітке відмежування однієї думки від іншої, легкість сприйняття переданої інформації. Для успішного здійснення військового перекладу військовий перекладач повинен не тільки добре володіти відповідними іноземними мовами й двомовною військовою термінологією, але і бути в достатній мірі людиною, обізнаною в галузі військової справи загалом, а також прекрасно знати особливості іноземних збройних сил конкретних держав. Без цих додаткових нелінгвістич-

них знань не може бути й фахівця в царині військової перекладацької діяльності.

Ключові слова: переклад, термін, військовий термін, терміннеологізм, військова лексика, скорочення, перекладацькі трансформ.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв’язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Тенденції розвитку України та прагнення до євроінтеграції відобразилось у перших спробах подолати застаріле відношення до перекладацької діяльності. Якість перекладу, у найбільш загальному значенні, залежить від рівня володіння перекладачем двома мовами, перекладацьких навичок та умінь, а також від наявності у свідомості перекладача відповідних фонових знань та пов’язаної з ними термінології [1, с. 5]. На передній план виходять питання якісного та адекватного перекладу. Досягнення адекватності перекладу є головним завданням перекладача. Адекватний переклад можна визначити як такий, що передає зміст оригіналу з дотриманням існуючих норм мови перекладу і досягається за допомогою вдалого застосування різних способів перекладу та перекладацьких трансформацій, щоб якнайточніше передати значення кожного терміна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Вивченням теоретичних питань термінології займалися як іноземні, так і українські науковці, а саме: А. Л. Міщенко, Е. Ф. Скороходько, Б. Н. Головін, А. В. Суперанська, Н. В. Васильєва, Н. В. Подольська, Л. А. Булаховський, Л. П. Білозерська, Н. В. Вознесенко, М. С. Зарицький. Військові терміни досліджували: В. Н. Шевчук, Г. М. Стрелковський, Л. Л. Нелюбін, І. М. Матюшин, Н. Д. Фоміна, Є. А. Еліна, Р. Х. Салимова, А. Т. Аксенова. Хоча на даний момент існує значна кількість досліджень текстів різного стилю, проте особливості текстів військової спрямованості та їх переклад аналізувалися недостатньою мірою. **Актуальність дослідження** обумовлена інтенсивним насиченням військової англомовної термінології інноваційними термінами, що створюють суттєві труднощі при перекладі. Розглядаючи притаманні для військової галузі функціональні стилі, слід зазначити, що більшість характеризується великою кількістю термінів та понять, які можуть бути віднесені до інноваційних. Тож **об’єктом даного дослідження** обрано англійську інноваційну термінологію текстів, що пов’язані з військовою галуззю, а предметом аналізу – способи та особливості перекладу англомовних термінів-неологізмів українською мовою.

На підставі викладеного вище сформульовано мету дослідження – виявлення найбільш продуктивних і активних способів перекладу англійської термінів-неологізмів військового дискурсу та аналіз особливостей їх застосування. Для досягнення згаданої мети було відібрано значну кількість інноваційних термінів з англомовних текстів наукового та офіційно-ділового стилів різних жанрів військової справи, які слугували матеріалом дослідження. Для відбору термінів-неологізмів використано оригінальні тексти військової галузі США, з якими доводиться працювати військовому перекладачеві-референту або військовому фахівцю. Зазвичай це – наукові, військово-наукові та військово-технічні матеріали, акти військового управління (різні військові документи), пов'язані з життям і діяльністю військ та військових установ Збройних сил.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На жаль, через відсутність єдиної точки зору на сутність поняття “термін” не існує й однозначної дефініції цього поняття, яка б визнавалася більшістю термінологів. Відомі й широко цитовані визначення терміна акцентують увагу на одній з його ознак, яку їх автори вважають основною [2, с. 21]. Спираючись на трактування поняття “термін”, яке є сумою ряду конструктивних ідей вітчизняних і зарубіжних науковців, розглядаємо термін як створене, запозичене або взяте із загальнонародної мови слово чи словосполучення, яке виражає поняття науки, спеціальних галузей знань і діяльності людини, покликане номінувати об'єкти і процеси й одночасно служити засобом пізнання навколишнього світу, має чіткі семантичні межі і входить у термінологічну систему [3, с. 172].

Сучасне поняття “нового слова” містить в собі широке розуміння неологізмів, як нових слів. Більшість вчених тлумачать “нові слова” як слова, значення та поєднання, що є новоутвореннями даного періоду, як зовнішні і внутрішні запозичення в ньому, а також слова і словосполучення, що стали актуальними в зазначений період [4, с. 16]. Разом з тим, багатьох вчених перестало задовольняти позначення всіх типів нової лексики терміном “неологізм”, як корінне, і все частіше звертаються до поняття “інновація”, що розглядається як новоутворення чи будь-яке лексико-семантичне нововведення [5, с. 8].

У даному дослідженні терміни “лексична інновація”, “неологізм” та “новоутворення” розглядаються як синоніми. Методом суцільної вибірки були відібрані терміни, що були віднесені до неологізмів, які потім було згруповано за категоріями, залежно від походження.

В результаті утворилося 7 груп:

- 1) афіксальні – суфіксальні (barrage – шквал, fighter – літак – винишувач), префіксальні (propellant – ракетне паливо, propulsion – силова установка), суфіксально-префіксальні (demining – розмінування);
- 2) терміни-композиції;
- 3) скорочення;
- 4) конверсійні терміни;
- 5) терміни-словосполучення – двокомпонентні (ballistic submarine – атомний підводний човен з балістичною боеголовкою), багатокомпонентні (rescue aircraft combat air patrol – літак з бойовою системою повітряного патрулю);
- 6) запозичення – повні (boxcar – вагончик) і часткові (herringbone – тканина “ялинка”);

7) терміни лексико-семантичного походження: семантичного поширення.

Найпродуктивнішим способом перекладу термінів афіксального походження є смисловий розвиток. З контекстуальних способів перекладу активними залишилися лише конкретизація та генералізація [6, с. 257]. Також широко використовуються такі прийоми перекладу, як транскодування, експлікація і калька застосовувалися в рівній мірі.

Найпродуктивнішим способом перекладу термінів-композицій також є смисловий розвиток. З контекстуальних способів перекладу активним залишається лише конкретизація, застосування якої обумовлено доцільністю уточнення значення новоутвореного військового терміну-композиції, що є схожими на загальноживаний (paratrooper – парашутист-десантник) [7, с. 6]. На відміну від афіксальних термінів, для термінів-композицій способи транскодування майже не використовуються, а на передній план виходять експлікація та калька. Використання експлікації зумовлено доцільністю пояснення терміну. Наприклад: drive-by – тактика “бий та тікай”.

Для скорочень найактуальнішими є контекстуальні способи перекладу. Необхідно відзначити найбільш різноманітне використання таких способів серед усіх категорій. Найефективнішими з них є конкретизація, аналогія та перестановка [8, с. 195]. Якоїсь певної закономірності, щодо використання способів транскодування не помічено, хоча доцільно зазначити, що воно типово застосовується переважно щодо однослівних військових термінів-скорочень.

Для перекладу термінів конверсійного походження найчастіше застосовувався смисловий розвиток. У цьому випадку використання такого способу перекладу можна пояснити специфікою утворення терміну і відсутністю в українській мові аналогічного дієслова чи прикметника, або ж за своїм змістом значення терміну не відповідає екстралінгвістичним обставинам [9, с. 43]. Наприклад, термін briefing не є характерним для постановки завдання військовим підлеглим в українських збройних силах.

Найпоширенішими способами перекладу термінів-словосполучень є калькування. Застосування такого способу найбільш характерно для двокомпонентних термінів, у більшості з яких один з компонентів передається за допомогою словникового відповідника, а інший – транскодується. Активним способом є й експлікація, яка застосовується переважно у випадках, коли словосполученням позначають щось єдине, або специфічне військове значення, чи близьке до фразеологізму, наприклад: blue helmets – голубі шоломи, surfaceto-air missile – ракета класу “земля – повітря”.

Контекстуальні заміни є найпоширенішими для передачі багатокомпонентних інноваційних термінів. З них, найбільш продуктивним є смисловий розвиток і конкретизація.

Особливістю застосування смислового розвитку є адаптування одного (або декількох) складових словосполучення до військового жанру тексту. Застосування конкретизації зумовлено необхідністю уточнення значень одного або декількох елементів словосполучення, що не пояснюють значення словосполучення загалом (ballistic submarine – підводний човен з балістичною боеголовкою) або не характеризують багатокомпонентний термін як військовий. Транскодування словосполучень майже не використовується. Разом з тим, використання транскодування має місце у разі неповного розуміння перекла-

дачем значення одного або декількох компонентів словосполучення (*lateral attack* – латеральна атака).

Найпоширенішим способом перекладу запозичених термінів є транскодування. Це можливо пояснити відсутністю у мові перекладу відповідних військових термінів та специфікою військової сфери діяльності й комунікації, де основними вимогами є точність та стислість (*bazooka* – базука (реактивний протитанковий гранатомет), *counterterrorism* – контртероризм). Найактивніше використовуються способи транскодування при перекладі повних запозичень. Доволі поширеним способом перекладу термінів-запозичень є калькування (*airmobile troops* – аеромобільні війська). Найбільш продуктивним калькування є при перекладі часткових запозичень. Використання кальки заохочується самою структурою часткового запозичення. Наприклад: *chieu-hoi* – “чі-хой” (безумовна капітуляція), *feint* – “фейнт” (хибна атака).

Найпоширенішим способом перекладу термінів лексико-семантичного походження є смисловий розвиток, що пояснюється вторинною семантичною номінацією терміна, тобто відбувається переосмислення дефініції з відомого терміну за певними ознаками, наприклад: *launcher* – пускова установка, в тексті перекладається, як “стартова позиція”, або за функціональною подібністю: *battle-taxi* (*unarmoured personnel carrier*) – бронетранспортер. Застосовують різні способи транскодування, обумовлені великою кількістю перенесення власних імен на назви предметів озброєння і бойової техніки. Наприклад, назва “Black Hawk” для певного кола реципієнтів миттєво асоціюється з багатоцільовим гелікоптером. Поширеним способом перекладу є експлікація, висока продуктивність якої обумовлена появою нових термінів, що виникають внаслідок інтенсивного розвитку науки і техніки. Наприклад, з появою нових моделей літаків четвертого-п’ятого покоління з високими технічними можливостями виникають нові маневри, які отримують певну назву: “Бочка”, “Сальто гепарда”, “Кобра” тощо. Описом значення, перекладені переважно терміни, що віднесені до фонологічних, зокрема, це лексичні одиниці, що несуть в собі дуже складний денотат, який потребує опису, чи пояснення для експліцитності інформації (наприклад, *embed* – журналіст, що висвітлює події у військовому підрозділі).

Для кращого розуміння проаналізуємо приклади, взяті з перекладу Взводної тактики піхоти [10, с. 83–85].

Стрілецька рота визначається як (“*rifle company*”) або частина роти зі штаб-квартирою (“*headquarters*”) та одним або кількома бойовими діями (“*combat attachments*”) до його нормального встановлення. Таким чином, група компаній може мати різні розміри – від компанії з МФС до компанії з повним спектром засобів бойового забезпечення (“*assets*”). Описана тактична доктрина не передбачає організаційні завдання та розглядає питання про зайнятість (“*employment*”) компанії та її ймовірні засоби бойового забезпечення у війнах високої інтенсивності.

Термін стрілецька рота (“*rifle company*”) наведено лише у спеціалізованих англо-українських словниках, тоді як термін бойові дії (“*combat attachments*”) не входить до жодного з доступних онлайн-лексикографічних ресурсів українською [11, с. 641]. І той, і інший термін, якщо перекладені слово в слово неправильно повідомляють задумане повідомлення, це особливо стосується терміну “*rifle company*”. Перекладач без

відповідної тематичної компетенції є більш схильний перекласти цей термін за аналогією до інших сполук, що мають компанію як головну іграшкову компанію, автомобільну компанію тощо як компанію, що виробляє гвинтівки (“*toy company, motor car company*”) [12, с. 175]. Однак у військовому контексті він має встановлений еквівалент “стрілецька рота”, єдиний адекватний варіант перекладу.

Українською мовою термін “*headquarters*” можна перекласти як штаб-квартира, офіс, військовий штаб. Таким чином, перекладаючи термін, перекладач повинен вибрати варіант цільової мови, що підходить у даному контексті. Така сама проблема може виникнути, якщо перекладач покладається на досвід економіки перекладаючи такі терміни, як “*assets*” та “*employment*” [13, с. 168]. Абревіатура МФС може мати 15 значень у військовій галузі, тож для того, щоб зробити точний переклад, перекладач не може покладатися лише на словник, а порада експерта є необхідною.

Надмірна літературність часто піддається при дослівному перекладі, що особливо видно у випадку використання кальки як методу узгодження нееквівалентних термінів. Термін “*soft skin vehicle*”, який позначає незахищені транспортні засоби (без броні) не має еквівалента українською мовою. У чорновій версії це було визначено як автомобіль з м’якою шкірою. В англійській мові компонент значення шкіра вживається метафорично представляючи захисний шар на транспортному засобі, тоді як в українській мові цей термін створює досить комічний ефект. Неадекватний переклад повинен бути усунутий на етапі редагування. Метафоричний компонент складного терміна замінено на елемент (неброньований). Отриманий термін може бути або “неброньована машина”, або “легкоброньований автомобіль”, обидва варіанти набагато точніші за змістом, ніж спочатку запропоновані кальки.

Ще одним прикладом цього є переклад терміну “*grease pencil*”, що входить до комплекту для розвідувальної місії є невдалою калькою. Восковий олівець – це олівець, виготовлений із жиру та пігменту, загорнутий в аркуш паперу; може використовуватися для письма на будь-якій поверхні. Якщо перекласти його буквально як “жировий олівець”, то цей термін буде незрозумілим і неоднозначним. Слід замінити “жировий олівець” восковим олівцем або кольоровим олівцем у перекладі.

Іншим прикладом дослівного перекладу є термін “*sleepers cells*”. Дане словосполучення в буквальному перекладі українською мовою звучить як сплячі клітини, що не є ні прозорим, ні точним. Для адекватного перекладу краще обрати варіант – “приховані терористичні групи”, що є більш точним.

Через відсутність відповідної компетентності, недосвідчені перекладачі часто вдаються до літературності, перекладаючи багатозначні джерельні терміни, вибираючи варіант перекладу, який на письмі є ідентичним або вимовляється так само цільовою мовою, а не варіант, який є точним в даному контексті. Це призводить до поширення фальшивих друзів перекладача та неоднозначності в перекладі.

Маючи справу з предметами нееквівалентної лексики, перекладачі часто приймають стратегію запозичення термінів (безпосередньо транскрипцію), або опосередковано за допомогою перекладу від слова до слова (кальку). Лексичний предмет “*comfort food*” часто називають “їжа для комфорту, зручності”, тоді як у військовому контексті більш точним перекладом є “їжа

для зменшення стресу”. Термін “drastic measures” часто перекладають фальшивим другом перекладача як “радісні заходи”, що, по суті, має значення, протилежне задуманому – “сильні дії, які потрібні для досягнення цілі”.

Ще один термін “mission” є військовим жаргоном, який перекладачі неправильно інтерпретують через його багатозначність.

Замість вибору варіанту перекладу, що має значення у військовому контексті, а саме, “бойовий порядок”, часто обирається інтернаціоналізм, який, хоча і може бути використаний для позначення завдання, має занадто багато значень в українській мові, щоб бути однозначним. Для того, щоб перекласти текст, що містить нові терміни, слід проконсультуватися з експертом у цій галузі для точного тлумачення. Наприклад, речення “He does not have a safety clearance”, перекладене за допомогою звичайного англо-українського словника, не має сенсу. Оскільки одиниця “safety clearance” перекладається як “відстань”, “митні формальності” тощо, але у військовому контексті це означає “доступ до конфіденційних чи секретних даних”.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Отже, як уже зазначалося, військовий перекладач не повинен обмежуватися лише тематичною компетенцією. Розширена лінгвістична компетентність та відповідні базові знання щодо військової діяльності необхідні для точного розшифрування військових текстів.

Неточний переклад військових текстів може мати несприятливі наслідки. Тому, розвиток компетенції у перекладі військових текстів може виявитися конкурентною перевагою для студентів-перекладачів, що спеціалізуються на різних галузях мови для спеціальних цілей.

Таким чином, проведене дослідження на матеріалі термінів-неологізмів військової галузі дозволяє зробити висновки, що збагачення військової термінології на сучасному етапі здійснюється переважно шляхом утворення термінів-словосполучень. Основним способом перекладу таких термінів є калькування, яке обумовлено прагненням до точності передачі інформації і “принципом найменшого зусилля”, що характерно саме для військової галузі. Автори нових термінів для формування складного словосполучення часто використовують відомі терміни з інших галузей, що спричиняє застосування калькування разом із транскодуванням.

Найбільш поширеними прийомами перекладу термінів-неологізмів військової галузі є контекстуальні лексико-семантичні заміни. Вирішення логічної задачі, при неможливості калькування, через розбіжності лексико-синтаксичної сполучуваності англійської та української мов, досягається модуляцією. Використання такого способу перекладу є найбільш характерним при перекладі термінів, що віднесені до категорій: афіксального походження, термінів-комполітів, а також термінів конверсійного та лексико-семантичного походження. При цьому адекватний переклад англійських інноваційних термінів військового дискурсу українською мовою вимагає знання тієї сфери військової справи, якої стосується переклад, розуміння змісту англійських термінів і знання термінології рідною мовою. Перспективу дослідження вбачаємо у розширенні термінологічної бази дослідження та залучення нових сфер військової галузі.

Література:

1. Головин Б. Н. Термин и слово. Термин и слово. Межвузовский сборник. Горький, 1980. С. 3–12.
2. Білозерська Л. П. Термінологія та переклад. Вінниця : Нова Книга, 2010. 232 с.
3. Борисов В. В. Аббревиация и акронимия. Военные и научно-технические сокращения в иностранных языках. М., 2004. С. 132–135.
4. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) [Текст]. М. : Международные отношения, 1975. 240 с.
5. Андрусак І. В. Англійські неологізми кінця ХХ століття як складова мовної картини світу : автореф. дис. канд. філол. наук. К. : Київський нац. Ун-т ім. Т. Шевченка, 2003. 20 с.
6. Нелюбин Л. Л. Учебник военного перевода. Английский язык. М. : Воениздат, 1981. 379 с.
7. Нелюбин Л. Л. Наука о переводе (история и теория с древнейших времен до наших дней) : учеб. пособие. М. : Флинта : МПСИ, 2006. С. 6.
8. Василенко Д. В. Розвиток словникового складу англійської мови військової сфери ХХ – початку ХХІ століття : дис. ... канд. філол. наук. Донецьк, 2009. 239 с.
9. Юндіна О. В. Теорія та практика військового перекладу в Україні. Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. 2007. Вип. 41: Іноземна філологія. С. 42–43.
10. Аристов Н. Б. Военно-морские силы США и Великобритании. М. : Воениздат, 2007. 202 с.
11. Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms. Joint Publication 1-02. US Department of Defense, 2009. 780 p.
12. Marchard the categories and types of present-day English word formulation. Alabama Linguistic and psychological series, 2010. № 13. XX. 379 p.
13. Cowie A. P. Phraseology: Theory, Analysis, and Applications. Oxford : Oxford University Press, 2011. 272 p.

Slyvka L. Main problems of translation of English terms-neologisms in the military field into Ukrainian

Summary. The article is devoted to the study of the basic methods of translation of military terminology, English neologisms and emotionally colored elements of military vocabulary. The difficulties in translating multicomponent terms and abbreviations are identified in this research. The peculiarities of the use of translation transformations in the translation of military texts are analyzed in this article.

Military translation is a type of special translation with a pronounced military communicative function. In addition, military translation is a special linguistic discipline with great needs for translation quality and accuracy where mistakes can at best lead to misunderstandings during negotiations and at worst can cause serious material loss or even cost someone's life. It needs impeccable mastery not only of foreign military terminology, but also of relevant Ukrainian terminology which in addition is regularly updated with new terms – names of weapons, innovations in materials and equipment, the emergence of new strategies and methods of combat. Due to so rapid development of military science and especially military technology, new and new terms and terminological phrases appear, because the terminological layer of vocabulary is the most moving element of military literature.

In order to achieve the aim of the article, it is necessary to solve the following tasks: to reveal the concept of military term, to outline the stylistic features of the translation of military terminology, to outline the lexical and syntactic features of military terminology, to find out the main problems of translation of English terms-neologisms in the military field into Ukrainian, to analyze the features of the translation

of military texts. A detailed analysis of the problems of translation of English terms-neologisms in the military field into Ukrainian is provided.

Finally, all military materials are rich in special military vocabulary, extensive use of military and scientific and technical terminology, the presence of a number of stable phrases specific only to the military industry. All this is due to a certain load that characterizes the military sphere of communication: brevity, clarity and specificity of wording, accuracy and clarity of the statement, which provides a logical sequence of the statement, a clear distinction of one opinion from another, the facility of perception of rendered information. Thus, there are differences in the systems of concepts of peoples who speak different languages.

One nation may use certain concepts, but another may not use them at all, or another has a very slight differentiation of the same concepts in the absence of a generic concept to generalize or represent any fragment of reality. And for a successful military translation, a military translator must not only be fluent in relevant foreign languages and bilingual military terminology, but also be sufficiently knowledgeable in the field of military affairs in general, as well as well aware of the peculiarities of foreign armed forces of specific states. Without this additional non-linguistic knowledge, there can be no specialist in the field of military translation.

Key words: translation, term, military term, neologism (neologism term), military vocabulary, abbreviations, translation transformations.